

В. В. Лаврук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський

ОЦІНКА ВИРОБНИЦТВА ТА СПОЖИВАННЯ НАСЕЛЕННЯМ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА

V. Lavruk,

PhD (Economic), Associate Professor Department of Finance, Banking and Insurance Economic Faculty,
State Agrarian and Engineering University in Podillya, Kamyanetz-Podilskiy

EVALUATION OF PRODUCTION AND POPULATION CONSUMPTION OF ANIMAL PRODUCTS

Акцентується увага на важливості використання високопоживної продукції тваринництва у раціонах харчування населення та формуванні продовольчої безпеки країни. Вказано на необхідність збільшення обсягів виробництва різних видів продукції тваринництва, які спрямовуються на задоволення потреб населення. Проведено оцінку стану обсягів виробництва і споживання основної продовольчої продукції та здійснено порівняння фактичних рівнів споживання з рекомендованими нормами. Встановлено, що збільшення виробництва тваринницької продукції повинно відбуватися шляхом нарощування поголів'я сільськогосподарських тварин і підвищення їхньої продуктивності за рахунок проведення модернізації виробничих процесів, покращення утримання і організації повноцінної годівлі. Вказано, що упровадження індустріальних технологій є основою для підвищення якості продукції, результативності праці, виробничої діяльності та подальшого стабільного розвитку тваринницьких підприємств. Запропоновано основні напрями збільшення обсягів і підвищення ефективності виробництва якісної продукції тваринництва з метою повного задоволення у ній потреб населення.

The attention is focused on the importance of a highly animal products using in the diet of the population and food security forming. The necessity to increase the production of different types of animal products aimed at meeting of the population needs is emphasized. The basic food products production and consumption volume and the comparison of actual levels of consumption with the recommended standards are assessed. It was established that the increase in livestock production should be done by increasing the herd and its productivity through modernization of production processes, improvements of the conditions of detention and organization of full feeding. It is indicated that the introduction of the industrial technologies is the basis for improving the quality of goods, labor productivity and further sustainable development of the livestock enterprises. The basic directions of increasing the efficiency and improving quality of animal products to fully meet the population needs are suggested.

Ключові слова: тваринництво, продовольча безпека, продукція, потреби населення, споживання, економічна модернізація, технології, ефективність.

Key words: livestock, food safety, products, needs of the population, consumption, economic modernization, technology, efficiency.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Трансформація економіки і структурні зрушення у господарській системі України зумовлюють проведення дослідження розвитку основних галузей аграрних підприємств з метою здійснення оцінки їхньої виробничої діяльності та забезпечення населення продуктами харчування. На сьогоднішній день життєдіяльність населення і розвиток людського потенціалу знаходиться у прямій залежності від його забезпечення високопоживними і якісними продуктами харчування, які займають значне місце серед основних фізіологічних потреб людини. Першочергово населення потребує якісних м'ясо-молочних продуктів за доступними цінами і різноманітним асортиментом.

Тваринництво є сировинною базою для переробних підприємств і однією з найбільш важливих галузей аграрного сектора, що забезпечує виробництво різноманітних дієтичних, вітамінізованих і висококалорійних (містять 30% калорій і 60% білку) продуктів тваринного походження, які використовуються для харчування населення і формування експортного потенціалу. А тому важливо своєчасно розробляти заходи щодо забезпечення безперебійного надходження на споживчий ринок продуктів тваринного походження у такій кількості, яка би сприяла здоровому і повноцінному харчуванню та підвищенню купівельної спроможності населення.

Відповідно обсяги виробництва і споживання основних продуктів харчування визначають продовольчу безпеку країни та рівень розвитку аграрно-продовольчого ринку. Продовольча безпека характеризує внутрішню і зовнішню політику держави, її економічну, фінансову, соціальну і на-

уково-технічну стратегію розвитку. Однак основою її зміцнення виступає стабільний розвиток основних галузей сільськогосподарського виробництва та постійне збільшення обсягів виробництва тваринницької продукції і продовольчих товарів після її переробки.

Зараз ці питання є досить актуальними, оскільки в регіонах країни спостерігається зменшення виробництва окремих видів тваринницької продукції, порушення економічних, технологічних взаємозв'язків між аграрними і переробними підприємствами, скорочення та деформація сировинних зон. Відповідно усе це спонукає до проведення більш поглиблених досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Науково-теоретичні, методичні і практичні питання забезпечення населення продуктами харчування, продовольчої безпеки, формування механізмів регулювання і захисту інфраструктури агропродовольчого ринку вивчалися у наукових працях вітчизняних вчених: В. Андрійчука, В. Бойко, О. Бородіної, В.І. Власова, С. Дусановського, Я. Жаліло, В. Крупіна, Т. Лозинської, Б. Пасхавера, П. Саблука, О. Скидана, Р. Тринько, О. Шпицака та інших.

Однак, дослідження цієї проблеми потребує комплексного вивчення, оскільки окремі питання, які стосуються виявлення впливу модернізації виробничих процесів у тваринництві і впровадження інноваційних технологій на демографічні зміни, чисельність зайнятих працівників і обсяги виробленої ними тваринницької продукції, вимагають постійного моніторингу і поглибленого аналізу.

Таблиця 1. Споживання основних тваринницьких продуктів населенням України (на одну особу за рік, кілограмів)

Види продуктів	2000р.	2005 р.	2010 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2015 р. до 2000 р., %
М'ясо та м'ясопродукти	32,8	39,1	52,0	56,1	54,1	50,9	155,2
Молоко та молочні продукти	199,1	225,6	206,4	220,9	222,8	209,9	105,4
Яйця (шт.)	166	238	290	309	310	280	168,7
Риба та рибні продукти	8,4	14,4	14,5	14,6	11,1	8,6	102,4

Джерело: [1, с. 9; 7, с. 135—136].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою дослідження є обґрунтування теоретичних і практичних засад продовольчої безпеки, визначення рівня фактичного виробництва і споживання населенням продукції тваринництва та напрямів покращення цього механізму.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нині спостерігається помітна стабілізація ринкових відносин у сільському господарстві України, яка позитивно впливає на рівень виробництва продукції і структуру споживання населенням основних продовольчих продуктів, особливо тваринницького походження. Встановлено, що за рахунок тваринницької продукції людина задовольняє на 40—50% свої потреби в продуктах харчування [4].

Дослідження показали, що в останні роки рівень забезпечення населення якісними продуктами харчування у більшості країн світу набагато покращився, тоді як в Україні він є недостатнім (зменшилася якість і поживність м'ясних виробів, жирність молока і молочних продуктів, скоротився їхній асортимент), а тому значна частина населення не має можливості купувати бажану ї, у першу чергу, необхідну кількість продуктів харчування для забезпечення здорового способу життя і трудової діяльності. А тому більшість людей вимушені споживати тільки дешеві продукти і у більшості випадків малокалорійні [5]. Отже, компенсувати нестачу м'яса і молока можливо шляхом інтенсивного розвитку м'ясного і молочного скотарства, свинарства, вівчарства, козівництва за рахунок модернізації цих галузей та впровадження індустріальних технологій виробництва продукції.

У результаті узагальнення результатів досліджень науковців [2; 3; 6] продовольча проблема в Україні розв'язується не тільки за рахунок збільшення продовольчих продуктів власного виробництва, але й за рахунок їхнього імпорту. Наразі із зменшенням обсягів власного виробництва тваринницької продукції і продовольчих товарів країна стала імпортувати зерно, борошно, цукор, овочі і фрукти, м'ясо і м'ясопродукти, молочні продукти (за прогнозами і цільне молоко), що посприяло появі цієї продовольчої продукції на внутрішньому продовольчому ринку. Однак постійно імпортувати продукцію не є рятівним виходом, а тому країна повинна інтенсивно розвивати і збільшувати власний продовольчий фонд до тих розмірів, які могли би повністю забезпечити потреби країни і населення у необхідних продуктах харчування і у першу чергу тваринницького походження.

Особливою популярністю у населення користується високопоживна продукція молочного скотарства, на основі якої, після технологічної переробки, можна виготовляти сири, сметану, масло, йогурти та інші продукти із фруктовими наповнювачами. Окрім цього скотарство постачає основну масу м'ясної продукції, яка цінна за вмістом якісних білків і незамінних амінокислот, та шкiряну сировину для легкої промисловості.

За умов розвитку трансформаційних процесів на економічну безпеку аграрної продовольчої сфери впливає:

- погіршення економічної діяльності тваринницьких підприємств;
- зниження рівня відтворювальних процесів у тваринництві;
- низький рівень науково-технічного і технологічного забезпечення тваринництва;
- функціонування тіньових процесів у фінансово-економічних сферах;
- відсутність державної підтримки і захисту економічних інтересів виробників і переробників тваринницької продукції;
- посилення впливу диспаритету цін на сільськогосподарську і промислову продукцію та послуги;
- виробництво неякісної і бракованої тваринницької продукції;
- отримана продукція не у повній мірі відповідає вимогам діючих стандартів;

— ускладнення стану демографічної ситуації на сільських територіях.

Держава зацікавлена не тільки у тому, щоб розв'язати проблеми економічної і продовольчої безпеки у регіонах країни, але й забезпечити вільний доступ усіх категорій населення до наявної кількості продуктів харчування тваринного походження. Для цього слід сприяти стабільному розвитку виробництва, практиці самозабезпечення населення основними видами продукції тваринництва, його доступності до продовольчих товарів і їхніх запасів. Особливо важливе значення має покращення реагування на потреби споживачів і партнерів шляхом розроблення регіональних програм функціонування торгової мережі з урегулювання попиту і пропозицій різних видів тваринницької продукції.

Нині рівень продовольчого забезпечення, його структура і асортимент харчування залежить у першу чергу від потреб населення, обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, а також від розв'язку переробних галузей і товарообмінних процесів. Зазначимо, що зараз споживання основних продуктів харчування практично наблизилось до параметрів мінімального споживчого кошика, оскільки знаходиться на нижчому рівні по відношенню до рекомендованих (фізіологічних) норм.

Більше того, фонди споживання основних продуктів харчування населенням у 2015 р. порівняно з 2010 р. значно зменшилися. Зокрема по м'ясу і м'ясопродуктах на 205,3 тис. т (8,6%), молоку і молочних продуктах — на 474,8 тис. т (5%), яйцях — на 1264,8 млн шт (9,5%). Якщо здійснити порівняння цих показників з 2000 р., то слід констатувати факт їхнього зростання — відповідно на 35,2% і 47,6% і лише фонд по молоку і молочних продуктах зменшився на 8,1%. За цей же час калорійність продуктів тваринного походження зросла на 29,5%, але по відношенню до 2010 р. зменшилася на 2,2%. Тут же слід зазначити, що найбільший фонд споживання м'яса і м'ясопродуктів у Київській (293 тис. т) і Донецькій (228 тис. т) областях, а найменший — у Чернігівській (48,1 тис. т) і Чернівецькій (37,5 тис. т) областях.

За результатами дослідження обсяг споживання у розрахунку на душу населення України протягом останніх років значно зменшився (табл. 1). Можна побачити, що споживання молока і молочних продуктів в розрахунку на одну особу по Україні у 2015 р. становило 209,9 кг, м'яса — 50,9 (у домогосподарствах — відповідно 19,8 і 4,6 кг) за рік, тоді як у 2005 р. зазначені показники встановилися на рівні 225,6 та 39,1 кг (у домогосподарствах — відповідно 21,7 і 4,4 кг), що значно менше, особливо у порівнянні з 1990рр. (відповідно 373,2 і 68,2 кг). Якщо у 2005 р. у розрахунку на одну особу було вироблено молока в середньому 291,1 кг (0,81 кг в день), м'яса — 33,9 кг (94,2 г в день), то в 2015р. ці показники відповідно склали 247,8 кг (0,69 кг в день) і 54,2 кг (151 г в день), а у 2016 р. — відповідно 243,3 і 54,5 кг.

Таким чином, у 2015 р. обсяг споживання однією особою м'яса по відношенню до його виробництва складає 93,9%, молока — 84,7, яєць — 71,4%, тоді як у 2000 р. ці показники склали відповідно — 97%, 77,4 і 92,7%. Тут же виникає потреба відмітити, що обсяг споживання м'яса свинини і птиці практично наближається до рекомендованих норм. Водночас яловичини населення споживає з кожним роком усе менше, замінюючи її дешевшим м'ясом птиці.

Усе це спонукало до проведення більш поглибленого дослідження з метою виявлення тих факторів, які безпосередньо впливають на об'єм виробництва окремих видів продукції тваринництва в усіх регіонах України. Натомість було складено моделі і проведено кореляційно-регресійний аналіз для виявлення взаємозв'язку між досліджуваними показниками.

У кінцевому підсумку це дало можливість вибрати ті фактори (x_1, x_2 — виробничі витрати на 1 ц м'яса ВРХ і свиней, тис. грн.; x_3, x_4 — поголів'я ВРХ і свиней у розрахунку на 100 осіб постійного населення, голів; x_5 — трудова активність працівників, тис. людино-годин; x_6 — розмір енергоресурсів у розрахунку на 100 осіб постійного населення,

Таблиця 2. Групування областей України за обсягом споживання м'яса і м'ясних продуктів (у розрахунку на одну особу, кг), 2015 р.

Групи областей за обсягом споживання, кг	Кількість областей, од.	Спожито у середньому однією особою, кг	Середній фонд споживання, тис. т	Середній обсяг виробництва м'яса, тис. т
I до 46	6	42,7	55,9	44,8
II 46,1-51	10	48,6	69,5	68,6
III 51,1- 56	6	52,5	110,5	153,7
IV більше 56	2	61,1	242,5	223,1
IV у % до I	33,3	143,1	433,8	498,0

Джерело: розраховано за даними [1, с. 13; 7, с. 135—136].

кВт), які найбільше впливають на обсяг виробництва м'яса у розрахунку на одну особу постійного населення, кг (у). Кількісні показники впливу факторних ознак на результативний фактор виражаються наступним рівнянням:

$$y = -244,805 + 7,639x_1 + 35,269x_2 + 1,670x_3 + 4,275x_4 + 91,269x_5 + 0,179x_6.$$

Отриманий коефіцієнт кореляції $R = 0,699$ показує, що між вказаними факторами існує середній зв'язок, а детермінація ($D=R^2=0,488$) — свідчить, що зміна обсягу виробництва м'яса у розрахунку на одну особу постійного населення на 48,8% залежить від впливу вказаних факторних ознак.

У цьому випадку існує велика потреба у збільшенні виробництва м'яса і м'ясопродуктів, оскільки у 2015 р. населення споживало його лише 60% від рекомендованої норми. Витрачання цих продуктів значно нижче нормативних показників за рекомендованими нормами харчування населення, яке має споживати в середньому 85 кг м'яса і м'ясопродуктів та 380 кг (мінімальна норма — 341 кг) молока і молочних продуктів (у перерахунку на молоко).

Зазначимо, що найбільша кількість молока споживається одним жителем у таких областях, як Івано-Франківська (259,3 кг), Чернівецька (243,9 кг), Чернігівська (239,2 кг), Львівська (235,5 кг), а найменша — у Луганській (144,8 кг), Донецькій (171,2 кг), Одеській і Дніпропетровській (194,7 кг). М'яса однією особою найбільше споживається у Київській (63,3 кг), Дніпропетровській (58,8 кг) і Донецькій (53,3 кг), а найменше — у Луганській (37,5 кг) і Чернівецькій (41,2 кг) областях.

Сформовані результати дослідження дають підґрунтя для здійснення групування областей України за обсягом споживання однією особою м'яса і м'ясопродуктів (табл. 2). Проведені розрахунки показують, що стан справ щодо споживання населенням м'яса і м'ясних продуктів значно кращий у третій групі (Вінницька, Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Харківська, Черкаська) і четвертій групі (Дніпропетровська і Київська) у порівнянні з першими двома групами регіонів.

Заняття обсягу споживання продуктів тваринного походження по відношенню до рекомендованих на душу населення норм обумовлюється рядом обставин, які пов'язані із просторовими і соціально-економічними характеристиками відповідного регіону (система землеробства і поділ праці, тип спеціалізації, виробничі ресурси). Більше того, основна причина такої ситуації криється у небажанні керівників підприємств і підприємців здійснювати науковий пошук шляхів впровадження нововведень у техніко-технологічні процеси, зоотехнію, ветеринарію, селекцію, будівництво з метою підвищення економічної ефективності тваринництва.

Одним із самих важливих напрямів розв'язання проблеми забезпечення населення м'ясом, молоком і молочними продуктами є надання сільськогосподарським підприємствам пріоритету у розвитку тваринництва з поступовим переведенням його на промислову основу у першу чергу за рахунок модернізації основних виробничих процесів. Модернізація є основною і значущою ланкою у сфері підвищення продуктивності праці і конкурентоспроможності виробників продовольчих продуктів тваринного походження із власних сировинних ресурсів. Окрім цього в умовах нестабільної ринкової кон'юнктури вона повинна сприяти економічній активності і розвитку інших галузей за рахунок стійкого попиту населення на різну тваринницьку продукцію.

Окрім цього, на рівномірність споживання впливають відхилення у виробництві продукції тваринництва, які викликані в основному низьким рівнем організації плеїмної роботи і ветеринарної служби та зниженням продуктивності худоби із-за того, що, як показали вибіркові спостереження, значна частина поголів'я молочного стада розміщена на дрібних неспеціалізованих фермах з примітивною технологією і організацією утримання стада, існуючих диспропорцій між темпами збільшення поголів'я тварин і міцної кормової бази, продуктивністю і рівнем годування худоби.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Отже, вирішення комплексної проблеми зміцнення продовольчої безпеки країни потребує наукового обґрунтування заходів державної аграрної політики, які сприятимуть можливостям визначити стратегічні пріоритети у розвитку тваринництва та розробити основні механізми їхньої реалізації.

Встановлено, що попри низку невирішених проблем в Україні існують можливості організаційно-економічного спрямування щодо забезпечення стійкого розвитку тваринництва, зокрема галузей скотарства, вівчарства і конярства (обумовлюються досить великими продуктивними площами природних пасовищ і окультурених сіножатей), які забезпечать збільшення обсягів м'ясної продукції. Враховуючи те, що ці, як і інші галузі, є в основному трудомісткими галузями, то у сільській місцевості успішно буде розв'язуватися проблема створення додаткових робочих місць, круглорічної зайнятості і використання праці більшої половини сільського населення.

Вважаємо, що у перспективі пріоритетним завданням стратегічної програми кожного регіону країни повинно бути відновлення виробництва усіх видів продукції тваринництва у тих обсягах, які б гарантували оптимальний рівень споживання продуктів харчування, особливо молока і молочних продуктів, у відповідності до платоспроможного попиту населення.

Література:

1. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. — К.: 2016. — 54 с.
2. Березівський П.С. Стратегічні пріоритети розвитку м'ясного скотарства / П.С. Березівський // Сталый розвиток економіки. — 2011. — № 6. — С. 165—169.
3. Гойчук О.І. Продовольча безпека: монографія / О.І. Гойчук. — Житомир: Полісся, 2004. — 347 с.
4. Іванух Р.А. Тваринництво — промисловий підкомплекс / Р.А. Іванух, С.Л. Дусановський, Є.М. Білан. — Тернопіль: "Збруч", 2003. — 305 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://buklib.net/books/32580/>
5. Пасхавер В. Продовольчі аспекти подолання бідності / В. Пасхавер // Економіка України. — 2004. — № 10. — С. 71—77.
6. Стратегія розвитку м'ясного скотарства в Україні у контексті національної продовольчої безпеки / Укр. акад. аграр. наук, Ін-т розведення і генетики тварин; за ред. М.В. Зубета, І.В. Гузева. — К.: Аграрна наука, 2005. — 176 с.
7. Тваринництво України 2016: Статистичний збірник / Державна служба статистики. — К.: 2017. — 141 с.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2016), Balansy ta spozhyvannya osnovnykh produktiv kharchuvannya naselenniam Ukrainy [Balances and consumption of basic foodstuffs population of Ukraine], Statistical publication, Kyiv, Ukraine, 54 p.
2. Berezivskyy, P.S. (2011), "Strategic priorities of meat cattle breeding", Stalyy rozvytok ekonomiky, vol. 6, pp. 165—169.
3. Hoiychuk, O.I. (2004), Prodovolcha bezpeka [Food security], monograph, Polissya, Zhytomyr, Ukraine, 347 p.
4. Ivanukh, R.A. Dusanovskyy, S.L. and Bilan, Ye.M. (2003), Tvarynnystvo-promyslovyy pidkompleks [Animal husbandry industry subcomplex], Zbruch, Ternopil, Ukraine, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sps_2012_2_4
5. Paskhaver, V. (2004), "Food aspects of poverty reduction", Ekonomika Ukrainy, vol. 10, pp. 71—77.
6. Zubets, M.V. and Huzyev, I.V. (2005), Stratehiya rozvytku m'iasnoho skotarstva v Ukraini u konteksti natsionalnoyi prodovolchoyi bezpeky [Strategy of beef cattle in Ukraine in the context of national food security], Ahrarna nauka, Kyiv, Ukraine, 176 p.
7. State Statistics Service of Ukraine (2017), Tvarynnystvo Ukrainy 2016 [Livestock Ukraine 2016], Statistical publication, Kyiv, Ukraine, 141 p.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2017 р.